
SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

Z OBSAHU: *Konštrukcie obrazu kultúry*
Rurálne prostredie ako mikrokozmos?
Obraz štruktúry spoločnosti
Urbánne svety v etnologickom bádani

3-4

50

2002

Prvá strana: Kresba z Topoľčianok, 5.5.2001, autorka: Zora Vanovičová

Preklady: E. Herzánová, T. Bužeková, K. Popelková, K. Hlôšková

Text J. Ługowskiej redigovala M.M. Nowakowska

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet
URL <http://www.elis.sk>

ŠÉFREDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉREDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Ľubica Droppová, Gyivicsán Anna, Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Pariková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

- K i l i á n o v á, Gabriela:** Etnológia na Slovensku na prahu 21. storočia: reflexie a trendy..... 277
- N i e d e r m ü l l e r, Péter:** Európska etnológia: Nová veda pre „nový“ svet..... 292
- L u g o w s k a, Jolanta:** Text ako predmet zainteresovaných spoločnej folklorystyky i teorii kultúry..... 301

Konštrukcie obrazu kultúry

- K o s t l i n, Konrad:** Imagológia kohézie – kultúra a kontinuita, spoločenstvo a identita... 309
- L e š č á k, Milan:** Folklór ako forma sociálnej komunikácie..... 318
Komentár: B e n e š, Bohuslav..... 330
- K r e k o v i č o v á, Eva:** Konštrukcia obrazu „seba“ a „iných“..... 332
Komentár: G a r a j, Bernard..... 342
- P r o f a n t o v á, Zuzana:** Hodnoty v procese transformácie a postmoderná kultúra..... 346
Komentár: K a n o v s k ý, Martin..... 351
- H l o š k o v á, Hana:** Ústna história vo vytváraní historickej pamäti..... 353
Komentár: P o s p í š i l o v á, Jana..... 363

Rurálne prostredie ako mikrokosmos?

- Komentár:* Š k o v i e r o v á, Zita..... 366
- S t o l i č n á, Rastislava:** Možnosti konštruovania obrazu tradičnej rurálnej kultúry kartografickou metódou..... 369
- B a r ň a, Gábor:** Výsledky a nádeje v etnologickom sociálnom výskume v Maďarsku 376

Obraz štruktúry spoločnosti

- S á r k á n y, Mihály:** Výskum premien štruktúry rurálneho spoločenstva v Maďarsku v 2. pol. 20. storočia..... 386
- B e ň u š k o v á, Zuzana – R a t i c a, Dušan:** Obraz spoločnosti a jej fungovanie v slovenskej etnológii v 2. pol. 20. storočia..... 395

- K a n d e r t, Josef:** Skupiny sítě skupinových vzťahů..... 405
- F a l ť a n o v á, Lubica:** Podmienky zamestnanosti v poľnohospodárstve..... 410
Komentár: P a r í k o v á, Magdaléna... 418
- M a n n, Arne:** Prehľad romistiky na Slovensku..... 421
Komentár: W e i n e r o v á, Renata..... 431

Urbánne svety v etnologickom bádani

- U h e r e k, Zdeněk:** Globalizace a urbanizace – trendy a výsledky výzkumů..... 443
- P o p e l k o v á, Katarína – S a l n e r, Peter:** Urbánny svet v slovenskej etnológii 444
Komentár: M a y e r, Vera..... 452
- L u t h e r, Daniel:** Mikrosvety a (makro-)svet mesta..... 455
Komentár: B i t u š í k o v á, Alexandra – D a r u l o v á, Jolanta..... 462

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOSÝ

- Pozdrav do južných Čiech jubilantke Eve Davidovej (Arne M a n n)..... 464
- PhDr. Štefan Mruškovič jubiluje (Mojmír B e n ž a)..... 467
- Životné jubileum Mgr. L. Falťanovej, CSc. (Rastislava S t o l i č n á)..... 469
- Pavel Habáň – začínajúci päťdesiatnik (Ladislav M l y n k a)..... 473
- PhDr. Michal Markuš, CSc. 90-ročný (Janko K o m a)..... 475
- Emke Drábikovej (Peter S l a v k o v s k ý) 476

RECENZIE – ANOTÁCIE

- Lasta Džapovič: Zemľa – verovaňja i ritualy (Rastislava S t o l i č n á)..... 478
- Lidové tance a detské hry ve filmotěce EÚ AV ČR (Stanislav D ú ž e k)..... 478
- Aida Brenko, Željko Dugac, Mirjana Randić: Národná medicína (Dušan B e l k o)..... 480

STUDIES

- K i l i á n o v á, Gabriela:** Ethnology in Slovakia at the beginning of the 21st century: reflections and trends..... 277
- N i e d e r m ü l l e r, Péter:** European Ethnology: changing life in a changing world..... 292
- Ľ u g o w s k a, Jolanta:** Text as a subject of contemporary folkloristics and the theory of culture..... 301
- Constructions of the picture of culture*
- K ö s t l i n, Konrad:** Die Imagology der Kohärenz..... 309
- L e š č á k, Milan:** Folkloristik als Teil für die Untersuchung des breiten Spektrums der sozialen Kommunikation..... 318
Commentary: B e n e š, Bohuslav..... 330
- K r e k o v i č o v á, Eva:** Eine Konstruktion des Bildes von „sich“ und „anderen“... 332
Commentary: G a r a j, Bernard..... 342
- P r o f a n t o v á, Zuzana:** Values in the process of transformation and postmodern culture..... 346
Commentary: K a n o v s k ý, Martin... 351
- H l ó š k o v á, Hana:** Oral history and creating historical memory..... 353
Commentary: P o s p í š i l o v á, Jana 363
- Rural world as a mikrokosmos?*
Commentary: Š k o v i e r o v á, Zita... 366
- S t o l i č n á, Rastislava:** Possible ways of constructing the picture of traditional rural culture by using cartographic method..... 369
- B a r n a, Gábor:** Changing society – changing science..... 376
- Images of structure of society*
- S á r k á n y, Mihály:** Studies on changing rural social structure in Hungary..... 386
- B e ň u š k o v á, Zuzana – R a t i c a, Dušan:** Das Bild des Gesellschaft und ihr Funktionieren in der Slowakischen Ethnologie..... 395
- K a n d e r t, Josef:** Groups and nets of group relations..... 405
- F a l ě a n o v á, Lubica:** Employment situation in agriculture..... 410
Commentary: P a r í k o v á, Magdaléna..... 418
- M a n n, Arne:** The outline of the Romany studies in Slovakia..... 421
Commentary: W e i n e r o v á, Renata 431
- Urban world in ethnological research*
- U h e r e k, Zdeněk:** Globalization and urbanization..... 443
- P o p e l k o v á, Katarína – S a l n e r, Peter:** Die urbane Welt in der Slowakischen Ethnologie..... 444
Commentary: M a y e r, Vera..... 452
- L u t h e r, Daniel:** Mikrowelten and (Makro)welten in den Städten..... 455
Commentary: B i t u š í k o v á, Alexandra – D a r u l o v á, Jolanta..... 462
- NEWS-HORIZONS-GLOSSARY
- Jubilee of Eva Davidová (Arne M a n n) 464
- Jubilee of PhDr. Štefan Mruškovič (Mojmír B e n ž a)..... 467
- Jubilee of Mgr. L. Faltánová, CSc. (Rastislava S t o l i č n á)..... 469
- Jubilee of Pavel Habán (Ladislav M l y n k a).. 473
- Jubilee of PhDr. Michal Markuš, CSc. (Janko K o m a)..... 475
- An obituary for Emka Drábiková (Peter S l a v k o v s k ý)..... 476
- BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS 478

PODMIENKY ZAMESTNANOSTI V POĽNOHOSPODÁRSTVE

LUBICA FALŤANOVÁ

Mgr. Lubica Falťanová, CSc., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

The labour management position of occupation groups, the formation of occupation categories in agriculture has changed essentially in the second half of the 20th century as compared to the development in the first half of the 20th century. From among the population employed in agriculture ethnographic and ethnologic researches focusing on the first half of 20th century, monitored primarily the group of farms. The current project of the research is interesting in agricultural workers, which played also important role in the development of the rural culture.

Kľúčové slová: zamestnanosť, poľnohospodárstvo

Key words: employment, agriculture

Podmienky zamestnanosti v poľnohospodárstve sa v priebehu 2. polovice 20. storočia z hľadiska pracovno-právneho postavenia jednotlivých zamestnaneckých skupín a z hľadiska vytvárania zamestnaneckých kategórií oproti vývinu do polovice 20. storočia radikálne zmenili. Zmeny súviseli s nástupom nových spoločenských, politických a ekonomických okolností po 2. svetovej vojne a po roku 1989. Etnografické a etnologické výskumy zamerané na obdobie 1. polovice 20. storočia sledovali zo skupiny obyvateľstva, patriaceho k poľnohospodárstvu, predovšetkým skupinu *roľníkov*. Ich sociálne, ekonomické a kultúrne pozície predurčili v etnografických charakteristikách vidiecku kultúru na označenie pojmom *roľnícka kultúra*.¹

Z hľadiska tvorby vidieckej kultúry si však nemožno nevšimnúť aj iné kategórie zamestnanecky spojené s poľnohospodárstvom, a to *poľnohospodárskych robotníkov*, kategorizovaných do rôznych skupín. Štatistiky z tohto obdobia poukazujú na významné kvantitatívne zastúpenie kategórie stálych robotníkov (podľa rôznej dobovej, odbornej terminológie označovaných ako *deputátnici, břeři, sluhovia*) a robotníkov bez stálej zmluvy. V skupine robotníkov bez stálej zmluvy z hľadiska pracovno-právneho sa rozlišovali *nádenníci, žatviari a sezónni poľnohospodárski robotníci*. Všeobecné rozšírenie robotníckych zamestnaní v poľnohospodárstve potvrdzujú číselné ukazovatele zo sčítania obyvateľstva – z celkového počtu ekonomicky aktívnych v poľnohospodárstve 55% tvorili samostatní hospodári, stáli robotníci 17% a nádenníci 28%. Počty sezónnych poľnohospodárskych robotníkov sa sledovali podľa každoročne uzavretých skupinových zmlúv. Napr. v roku 1919-1929 na Slovensku bolo pracovne umiestnených 401 892, v zahraničí (v Čechách, na Morave, v Rakúsku, Francúzsku, Nemecku a bývalej Juhoslávii) 279 807 sezónnych poľnohospodárskych robotníkov.²

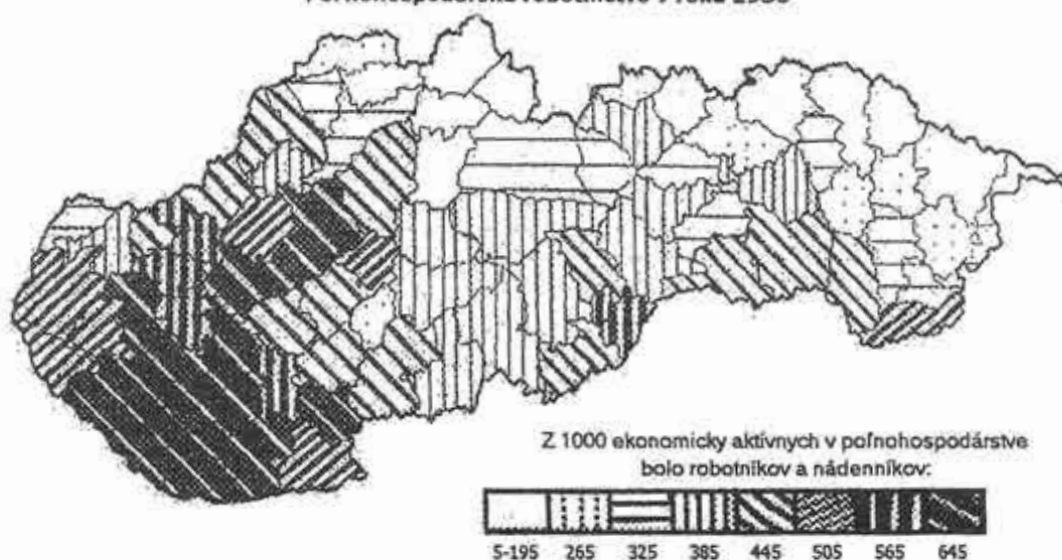
Rozšírenie týchto zamestnaní odzrkadľovalo sociálnu skladbu vidieckeho obyvateľstva, ktorá podmieňovala pretrvávanie širokého trhu voľných pracovných síl s nízkymi možnosťami pracovného uplatnenia v priemysle, hľadajúcimi možnosti námezdnéj práce v poľnohospodárstve a v iných neroľníckych zamestnaniach.³ Na druhej strane uvedený počet poľnohospodárskych robotníkov zodpovedá úrovni poľnohospodárskej výroby v sledovanom období, najmä vysokému podielu hospodárstiev (veľkostatkov), vyžadujúcich, vzhľadom na zaostávanie technickej vybavenosti a mechanizácie, vysoké počty námezdných pracovných síl.⁴

1. Jeden z pohľadov na problematiku existencie poľnohospodárskeho robotníctva bez stálej zmluvy, čiže *nádenníkov, žatviarov a sezónnych poľnohospodárskych robotníkov* je spojený s otázkou vzťahu vykonávania rôznych neroľníckych zamestnaní obyvateľmi vidieka, potenciálnymi majiteľmi poľnohospodárskej pôdy a hospodárskou sebestačnosťou domácnosti vzhľadom na príjmy z obhospodarovanej pôdy. Ekonomickou závislosťou vlastníkov poľnohospodárskej pôdy od ďalších zdrojov príjmu sa zaoberali nielen etnografi pri charakteristikách jednotlivých neroľníckych zamestnaní, ale i ekonómovia, demografi, štatistici a historici. Pojmy: *roľník a neroľnícke zamestnanie, nesebestačnosť, hlavné, jediné, vedľajšie zamestnanie* sa používajú aj v týchto prácach.⁵

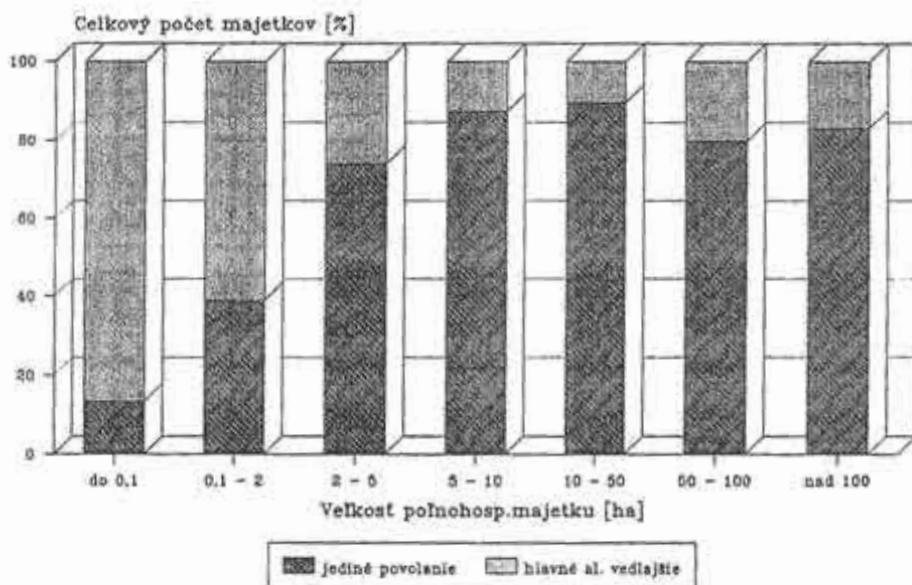
Celoslovenské štatistické údaje a ich grafické znázornenie poskytujú podklad pre zovšeobecňujúci, súhrnný pohľad na sledovaný jav a sú komparatívnymi údajmi pre etnológov. Prístup pri zisťovaní jediného, hlavného a vedľajšieho zamestnania vlastníkov poľnohospodárskej pôdy bol rôznorodý. Už štatistiky z roku 1910 zisťovali v rámci poľnohospodárskeho obyvateľstva skupinu vlastníkov pôdy, ktorí prihlásili obhospodarovanie vlastnej pôdy ako jediné alebo hlavné povolanie. Za samostatného hospodára sa považovala len osoba, ktorá žila jedine alebo prevažne z výsledkov práce na vlastnej pôde. Zo štatistiky vyplynulo, že až 30% všetkých majiteľov pôdy malo alebo iné zamestnanie alebo v poľnohospodárstve len vypomáhalo.⁶ Zaujímavá je najmä skupina vlastníkov pôdy do 5 katastrálnych jutier, ktorá mala podľa súčtu osôb prislúchajúcich k poľnohospodárom najsilnejšie zastúpenie v štruktúre jednotlivých kategórií vlastníkov pôdy (35,6%). Z toho len polovica patrila k samostatným hospodárom. Ostatné poľnohospodárske obyvateľstvo z tejto skupiny už len vypomáhalo alebo námezodne pracovalo v poľnohospodárstve, alebo sa k poľnohospodárstvu neprihlásilo a malo hlavný príjem v inom hospodárskom odvetví.⁷

V sčítaní obyvateľstva r. 1930 majú východiskové údaje k javu nazvanému vedľajšia zárobková činnosť iný charakter ako z roku 1910. Sledovali sa dve skupiny poľnohospodárskych majetkov: majetky, ktoré predstavovali jediné zamestnanie a majetky, ktorých majitelia mali

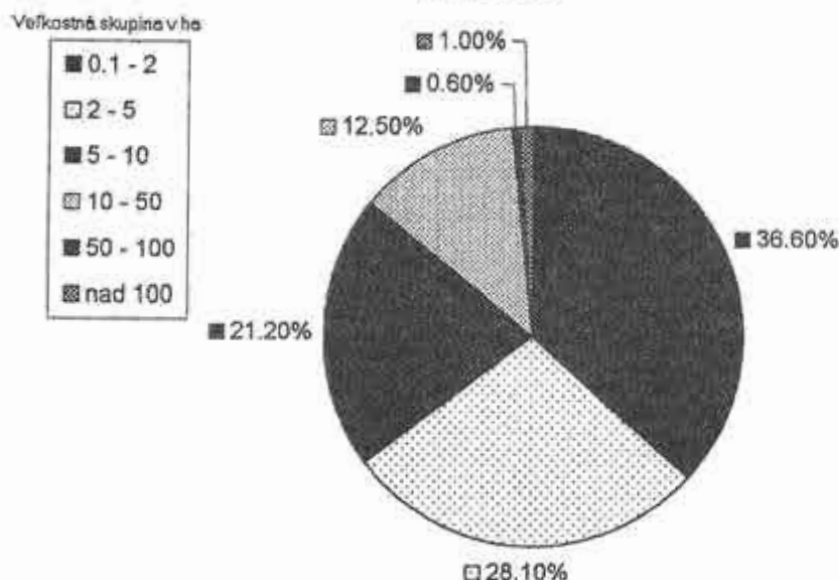
Poľnohospodárske robotníctvo v roku 1930

Poľnohosp. usadlosti ako jediné, hlavné alebo vedľajšie zamestnanie – r.1930

Podiel poľnohospodárskych závodov na Slovensku
v roku 1930

graf č. 3

ešte iné zamestnanie a vlastnená pôda predstavovala pre nich hlavné alebo vedľajšie zamestnanie. Zo všetkých hospodárov bolo roku 1930 len 290 926, t.j. necelé 2/3 takých, čo žili z poľnohospodárstva ako jediného zdroja zárobku. Ďalších 9% malo popritom ešte iné, vedľajšie zamestnanie a zvyšok 26,2% považovalo príjmy z vlastnej pôdy už len za svoje vedľajšie zamestnanie. Graf ukazuje, ako pri klesajúcej výmere pôdy rástla potreba ďalšej zárobkovej činnosti. Počet osôb, ktoré považovali hospodárenie na svojej pôde už len za hlavné a vedľajšie zamestnanie, bol najvyšší v skupine vlastníkov pôdy od 0,1-2 ha, a to až 63% v sledovanej kategórii vlastníkov, druhý najvyšší - 21% - bol v kategórii 2-5 ha (graf 1). Vzhľadom na charakter neroľníckych zamestnaní je dôležitý aj údaj, podľa ktorého jednotlivci, ktorí mali ešte iné povolania, boli takmer 4/5 v námezdnom pomere, a to prevažne v poľnohospodárstve. Navyše, k týmto údajom treba ešte započítať rodinných príslušníkov, ktorých táto štatistika nesledovala.⁸ Z hľadiska definovania počtu skupiny ekonomicky závislej od iných zdrojov príjmu má význam pozastaviť sa pri jednotlivých kategóriách veľkostných skupín poľnohospodárskych majetkov. Z celkového počtu najvyšší počet tvorili majetky v skupine 0,1-2 ha, a to až 36 %, druhá najväčšia skupina s 2-5 ha predstavovala 28 % z celkového počtu poľnohospodárskych majetkov (graf 2).⁹ Dôležitým komparatívnym údajom pre definovanie ekonomicky nesebestačnej skupiny podľa veľkostnej kategórie majetkov je aj nasledovný údaj. Podľa vtedajších ekonómov na základe intenzity obhospodarovania užívala majiteľa s rodinou minimálne výmera poľnohospodárskych majetkov 6 ha.¹⁰

2. Skladba neroľníckych zamestnaní bola veľmi rôznorodá. Existovali rôzne druhy *podomového obchodu* (napr. olejkárstvo, plátenictvo, drotárstvo, oknárstvo, sklenárstvo, čipkárstvo,

obchodovanie so zeleninou, ovocím, dreveným riadom a celý rad ďalších), pltníctvo, povozníctvo, námezdné zamestnávanie v poľnohospodárstve, v lesníctve, čiastočne v priemysle, zamestnanie sluhov, slúžok. K problematike jednotlivých zamestnaní existuje celý rad lokálnych a regionálnych prác.¹¹ V etnografických a etnologických prácach, týkajúcich sa neroľníckych zamestnaní, sa takisto ako v ekonómii, demografii a štatistike definuje sociálny a majetkový pôvod zamestnaneckých skupín vykonávajúcich tieto zamestnania podľa veľkostných kategórií poľnohospodárskych majetkov. Etnografické údaje sú zhodné s parametrami uvedených vedných disciplín. Išlo v zásade o skupiny vlastníkov pôdy do 5 ha a bezzemkov. Poukazuje sa na regionalizáciu vzťahu medzi veľkosťou majetkov a závislosťou od ďalších zdrojov zárobku. Ako upozorňujú autori, do úvahy treba vziať bonitu pôdy, skladbu poľnohospodárskej pôdy, v tom predovšetkým podiel ornej pôdy, klimatické podmienky. Napríklad podľa menovaných ukazovateľov v oblasti severozápadného Slovenska boli odkázaní na rôzne iné príjmy i vlastníci pôdy s výmerou 5-10 ha a skupina predstavovala až 77% vlastníkov poľnohospodárskej pôdy.¹²

Súčasťou sociálnej identifikácie skupín s najnižšími výmerami pôdy, odkázaných na iné zdroje príjmu, je časté označovanie pojmami *chudoba*, *chudobní ľudia*, *chudobné poľnohospodárske obyvateľstvo*. Štátne orgány dokonca právne a historicky vymedzili kategóriu *chudobných krajov*. Niektorí demografi označenie používali v spojitosti s neroľníckymi zamestnaniami. Kraje zaradované medzi chudobné boli zvýhodňované pri povoleniach na vykonávanie podomového obchodu.¹³

Pri sledovaní zamestnaneckej štruktúry vidieckeho obyvateľstva treba vziať do úvahy existenciu viaczamestnanosti vidieckeho obyvateľstva na lokálnej a regionálnej úrovni. Jav je doložený v etnologických výskumoch i v profesijnom vývine jednotlivcov, samotných vlastníkov pôdy, a tiež v prípade rodinných príslušníkov. Nešlo len o obhospodarovanie vlastnej pôdy a ďalšie zamestnanie, vyjadrené pojmami *dvojité zamestnanie*, *vedľajšie zamestnanie*, *doplnkové zamestnanie*, ale o kombináciu viacerých zamestnaní. V prípade jednotlivcov sa kombinované zamestnanie ukazovalo v ročnom cykle, alebo vzhľadom na dlhšie obdobie v ich zamestnaneckom vývine. Tým, že zamestnanie sezónnych poľnohospodárskych robotníkov a nádenníkov malo všeobecne celoslovenské rozšírenie, v regiónoch, príp. lokalitách typických pre tradičné neroľnícke zamestnania (rôzne druhy podomového obchodu, pltníctvo, povozníctvo) je častá kombinácia námezdných prác v poľnohospodárstve a iného neroľníckeho zamestnania. Napr. v oblasti severozápadného Slovenska sa vyskytovalo zamestnanie drotárov, povozníkov, sezónnych poľnohospodárskych robotníkov, pltníkov, na Hornej Orave plátenníkov a poľnohospodárskych sezónárov, v obciach zameraných na oknárstvo na Hornej Nitre i sezónne poľnohospodárstvo, na Myjave, známej podomovými obchodníkmi s výrobkami z dreva, i námezdné práce v poľnohospodárstve atď.

3. Najdôležitejšou oblasťou pre zamestnávanie poľnohospodárskych robotníkov, či už deputátnikov alebo miestnych nádenníkov a cudzích sezónnych poľnohospodárskych robotníkov, bolo v 1. polovici 20. storočia juhozápadné Slovensko. Súčasný projekt Ústavu etnológie SAV, ktorý sa zameriava na výskum poľnohospodárskeho robotníctva v tejto oblasti v 1. polovici 20. storočia vychádza z toho, že mu etnológia napriek všeobecnému rozšíreniu tohto zamestnania na Slovensku nevenovala pozornosť v takom rozsahu ako historiografia, demografia, ekonómia, štatistika.¹⁴ K problematike sezónnych poľnohospodárskych robotníkov existuje niekoľko samostatných prác, týkajúcich sa predovšetkým severozápadných a západných častí Slovenska, k problematike nádenníkov existuje málo údajov. Ako znázorňuje mapa, najvyššie počty stálych robotníkov a nádenníkov v poľnohospodárstve sústredovali v 1. polovici 20. storočia bývalé okresy juhozápadného a južného Slovenska. Námezdné sily v poľnohospodárstve tu

predstavovali 50-75% z celkového počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva.¹⁵ Ukazovateľ zamestnanosti sa dáva do súvislosti s údajmi o najvyššej koncentrácii veľkostatkov nad 50 ha (2947 veľkostatkov vo výmere nad 50 ha poľnohospodárskej pôdy v Bratislavskom a Nitrianskom kraji z celkového počtu 4780 veľkostatkov tejto kategórie na Slovensku).¹⁶ Podľa prepočtov o vlastníkoch pôdy do 5 ha, závislých od iných zdrojov príjmu ide v bývalom okrese Nitra v kategórii vlastníkov do 0-1 ha o skupinu, ktorá tvorila 35% z celkového počtu hospodárstiev v okrese, v kategórii 1-5 ha predstavovala táto skupina až 43%, čo je spolu až 78%. Údaje potvrdzujú vysokú mieru rozdrobenosti pôdy v porovnaní s ostatnými oblasťami Slovenska.¹⁷ Na druhej strane, iba v týchto okresoch v rámci Slovenska sú údaje o najnižších počtoch samostatných podnikateľov v poľnohospodárstve.¹⁸ Ako robotníci sa identifikujú majitelia pôdy s rozlohou do 2-3 ha.¹⁹ Zdôrazňuje sa odkázanosť na námezdné práce v poľnohospodárstve, v niektorých obciach poľnohospodárski robotníci zásadnou mierou profilovali zamestnanosť obyvateľstva. Viaczamestnanosť sa prejavuje vo vyhľadávaní príležitostných prác v rôznych oblastiach priemyslu na Slovensku a v zahraničí (v Rakúsku, v Nemecku). Spravidla slobodná mládež sa zamestnávala ako sluhovia a v blízkych mestách alebo v Čechách najmä v poľnohospodárstve. V rámci rodiny či domácnosti sa predpokladalo námezdné zamestnanie detí v poľnohospodárstve od 12 rokov, po ukončení povinnej školskej dochádzky. Zaujímavá je koexistencia jednotlivých robotníckych poľnohospodárskych zamestnaní v rodine a v rámci lokálneho spoločenstva. Poukázať treba na migráciu poľnohospodárskych robotníkov (nielen sezónnych robotníkov, ale aj nádenníkov a deputátnikov) z hľadiska ich usídľovania sa v iných obciach z majetkových a rodinných dôvodov, na vznik zmiešaných manželstiev partnerov pôvodom z rôznych lokalít a oblastí. Zárobková činnosť mladých ľudí viedla na rozdiel od mládeže z hospodársky sebestačných majetkov k čiastočnej ekonomickej i sociálnej emancipácii. U mladých rodín sa prejavila snaha o samostatné bývanie. Pri súčasných výskumoch sa zohľadňujú nielen celoslovenské zovšeobecňovania podmienok zamestnanosti, ale poukazuje sa aj na lokálnu a regionálnu diferenciáciu javu na príklade juhozápadného Slovenska. Napriek faktu o rozšírenosti veľkostatkov bolo len málo obcí, ktoré pokrývali zamestnanecké aspirácie miestneho obyvateľstva. Popri nádenníckom a žatvárskom zamestnávaní v mieste bydliska alebo na okolitých veľkostatkoch sa vyskytovala migrácia na sezónne skupinové poľnohospodárske zmluvy do Čiech, Rakúska, Nemecka, jednotlivci odchádzali i do Francúzska. Dokonca z obcí z blízkosti Nitry, bez akýchkoľvek významnejších miestnych príležitostí, odchádzalo za prácou aj 200 párov žencov.

Ďalšou otázkou je zamestnávanie cudzích robotníkov v oblasti juhozápadného Slovenska. Uprednostňovanie sezónnych robotníkov zo severných častí západného a zo stredného Slovenska vyplývalo z ich nižších nárokov na mzdu. Existujú dokumenty, podľa ktorých zamestnávanie cudzích robotníkov vyvolávalo konfliktné situácie medzi miestnymi námezdnými pracovníkmi a zamestnávateľmi.

I keď je projekt zameraný na obdobie 1. polovice 20. storočia, nemožno obísť fakt, že v retrospektíve pracovných podmienok prechádzajú pamätníci plynulo až do obdobia prelomu 60. a 70. rokov. Je to spôsobené najmä tým, že napriek postupným zmenám pracovno-právneho a vlastníckeho charakteru pôdy po 2. svetovej vojne podmienky práce, charakteristické pre obdobie do polovice 20. storočia, do určitej miery pretrvávali i v 2. polovici 20. storočia.

Výskum reprezentuje historickú etnológiu. Výsledky nadobúdajú osobitný význam pri porovnávaní so súčasnou zamestnaneckou situáciou v poľnohospodárstve. V súčasnosti podielom obyvateľstva na zamestnanosti patrí poľnohospodárstvo na Slovensku medzi menej významné odvetvia. Začiatkom 90. rokov v poľnohospodárstve pôsobilo už len 11%, v súčasnosti

je to okolo 5% ekonomicky aktívneho obyvateľstva.²⁰ Aj súčasní ekonómovia sledujú meniace sa vzory najímania pracovnej sily v poľnohospodárstve vzhľadom na novo vzniknuté štrukturálne zmeny v zamestnávateľskej sfére od 90. rokov 20. storočia. Tak ako etnológovia, aj oni upozorňujú napr. na rozširujúce sa sezónne zamestnávanie a nikde neregistrované neformálne zamestnávanie (často za naturálnu mzdu).²¹ Z hľadiska komparácie minulosti a súčasnosti sa javí vo výpovediach zaujímavá téma sociálnej situácie a pracovnej morálky. V súčasnosti sa objavujú aj ďalšie zaujímavé témy: sociálna skladba pracovníkov (v tom napr. zamestnávanie dôchodcov), zamestnancov, nezamestnanosť a na druhej strane vyskytujúce sa problémy nedostatku pracovných síl, cudzí pracovníci, pracovná migrácia. Poznanie historických súvislostí podmienok vývinu zamestnanosti je dôležité nielen z hľadiska kulturologického významu jednotlivých zamestnaní v prostredí vidieka v minulosti, ale môže sa stať zaujímavým komparatívnym východiskom skúmania súčasného stavu.

POZNÁMKY

- 1 Napr. J. Michálek hovorí o sociálnej diferenciacii obyvateľstva na slovenskej dedine pred kolektivizáciou. Upozorňuje na fakt, že okrem základnej kategórie malých a stredných roľníkov v sociálnej štruktúre dedinského obyvateľstva treba vidieť aj bohatých roľníkov, ale najmä chudobu, bezzemkov, nádenníkov, bítešov, paholkov a slúžky, pastierov, sezónnych poľnohospodárskych robotníkov, ale aj priemyselných robotníkov. Podľa autora aj napriek tomu treba hovoriť o dedine pred kolektivizáciou ako o roľníckej spoločnosti a v spojitosti s ňou o tradičnej roľníckej kultúre. MICHÁLEK, J.: „K premenám hodnotových orientácií slovenských roľníkov v procese kolektivizácie poľnohospodárstva.“ In: *Zborník Slovenského národného múzea*, LXXXIII, 1989, *Etnografia* 30, s. 89.
- 2 Štatistiky uvádzajú viacerí autori. Napr. HOLOTÍKOVÁ, Z.: *Zo života a bojov poľnohospodárskych robotníkov na Slovensku (1929-1938)*. I. Bratislava 1960, s. 31.
- 3 Agrárny charakter krajiny a spoločenstva bol v 1. polovici 20. stor. dosť výrazný, keď ešte v r. 1950 v poľnohospodárstve pôsobilo 57% ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Ako vidno z údajov zo sčítania obyvateľstva v r. 1900, 1910, 1921, 1930, percentuálne zastúpenie zamestnaní v jednotlivých odvetviach hospodárstva sa výrazne nemenilo. PAVLÍK, V.: *Hospodárska štruktúra Slovenska*. Bratislava 1940, s. 11.
- 4 Podľa štatistik r. 1930: počet osôb patriacich k poľnohospodárstvu 1.892.042, osoby ekonomicky aktívne v poľnohospodárstve predstavovali 530.883 osôb - 100%, z toho samostatných hospodárov bolo 287.836 - 55% osôb, stálych robotníkov 90.900 - 17%, nádenníkov 147.773-28%. Podľa MLYNÁRIK, J.: *Štrajkové boje na Slovensku. II. Zemerobotníci v rokoch 1919-1929*. Bratislava 1961, s. 20.
- 5 SVETOŇ, J.: *Obyvateľstvo Slovenska za kapitalizmu*. Bratislava 1958, s. 67.
- 6 SVETOŇ, J.: c. d., s. 72, 73. V štatistikách sa zisťovali 3 skupiny a/ všetci vlastníci pôdy bez ohľadu na ich príslušnosť a pomer k povolaniu (429.304), b/ vlastníci pôdy prislúchajúci k poľnohospodárstvu či už ako samostatní alebo pomáhajúci členovia rodín (360.115), c/ samostatní vlastníci pôdy, ktorí prihlásili poľnohospodárstvo za jediné alebo hlavné povolanie (293.416).
- 7 SVETOŇ, J.: c. d., s. 72, 73.
- 8 Graf Poľnohospodárske usadlosti ako jediné, hlavné alebo vedľajšie zamestnanie - r. 1930 je spracovaný z údajov z práce SVETOŇ, J.: *Obyvateľstvo Slovenska za kapitalizmu*. Bratislava 1958, s. 121. Vo vyšších skupinách ide o to, že vzrástla priemyselná a obchodná buržoázia s veľkým pozemkovým vlastníctvom. Predstavujú 1/5 v samostatnom postavení.
- 9 Graf Podiel poľnohospodárskych závodov na Slovensku v roku 1930 je spracovaný podľa SVETOŇ, J.: *Vývoj obyvateľstva na Slovensku. Výber z diela*. Bratislava 1970, s. 211. I keď sa v štatistikách o poľnohospodárskych majetkoch uvádza i výmera pôdy do 1 ha, ekonómovia ju neodporúčajú hlásiť v rámci odvetvia poľnohospodárstva, pretože jej majitelia sa hlásia za priemyselných a iných robotníkov. PAVLÍK, V.: c. d., s. 15. Podrobnejšia pozornosť bola venovaná otázke existenčnej závislosti majiteľov pôdy od

- ďalších zdrojov príjmu a majetkovej diferenciacii v historickom priereze v kandidátskej dizertačnej práci FALŤANOVÁ, L.: *Obchod a obchodovanie na vidieku a v meste v podmienkach slovenskej spoločnosti (Etnografické aspekty bádania so zreteľom na 19. a 20. storočie)*. Ústav etnológie SAV, Bratislava 1994, s. 61-67. V celoslovenskom meradle bola táto závislosť zohľadnená v: FALŤANOVÁ, L.: „Sezónna migrácia poľnohospodárskych robotníkov.“ In: *Slovenský národopis*, 26, 1978, s. 77, 78.
- 10 PAVLÍK, V.: *c. d.*, s. 35.
- 11 Z množstva prác pozri napr. POLONEC, A.: „Pláteníctvo na Slovensku.“ In: *Národopisný zborník*, 8, 1947, s. 91-108. MARKUŠ, M.: Odbyt a spôsoby predaja šivtických hrnčiarskych výrobkov na prelome 19. a 20. storočia. In: *Gemer. Národopisné štúdie*, 1, 1973, s. 91-102. HROZIENČIK, J.: *Turčianski olejkári a šafraníci*. Bratislava 1981. FERKO, V.: *Svetom, moje, svetom*. Bratislava 1978. DRÁBIKOVÁ, E.: Strediská zeleninárstva a obchod s ich produktmi. In: *Slovenský národopis*, 28, 1980, s. 129-147. ČUKAN, J.: Niektoré pramene k zamestnaniu obyvateľov dolného Liptova v období kapitalizmu. In: *Zborník SNM LXXXI, Etnografia* 28, 1987, s. 89-101. KUFČÁK, E.: Sezónne vystaňovalstvo v Liptove do 1. svetovej vojny. In: *Liptov* 5, 1979, 109-148. OLEJNÍK, J.: Život v rodine lesného robotníka v Lendaku. In: *Zborník SNM* 81, *Etnografia* 28, 1987, s. 143-167. KOSTKOVÁ, A.: „Práca a život sezónnych robotníčok pri ťažbe dreva a pri výrobe tzv. duba.“ In: *Slovenský národopis* 18, 1967, s. 107-120.
- 12 PRANDA, A.: Príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach. I. časť. In: *Slovenský národopis* 13, 1965, s. 431-482. Autor sa podrobne zaoberá vývinom tzv. doplnkových zamestnaní na príklade Kysúc. Ako upozorňuje, ide o vysoké percento, najmä ak sa vezme do úvahy fakt, že ide v ňom, podobne ako v štatistike z r. 1930, o percento vlastníkov pôdy, nie o percento z celkového počtu obyvateľstva. A. Pranda odporúča v prípade horských oblastí zaraďovať medzi existenčne závislých od týchto zamestnaní aj skupinu vlastníkov pôdy v kategórii 5-10 ha. Napr. presným vymedzením skupiny výrobcov a podomových obchodníkov - brdárov (súčiastka krosien) a voštinárov a ukazovateľmi životnej úrovne malého roľníka sa zaoberala PRASLIČKOVÁ, M.: *Brdárstvo a voštinárstvo v západnom Gemeri*. Košice 1979, s. 230-232. V prípade sezónnych poľnohospodárskych robotníkov vymedzovali sociálnu skupinu: MICHÁLEK, J.: K štúdiu života a kultúry sezónnych poľnohospodárskych robotníkov Myjavskej pahorkatiny. In: *Slovenský národopis*, 12, 1964, s. 275-284. J. Michálek hovorí o drobných roľníkoch s pôdou a bez pôdy. BOŠKOVÁ, E.: Niektoré poznatky zo života poľnohospodárskych robotníkov v oblasti Žiaru nad Hronom. In: *Slovenský národopis*, 9, 1961, s. 420-432. Do kategórie odkázaných na námezdné práce zaraďuje dedinský poloproletariát s výmerou do 2-3 katastrálnych jutier a drobných roľníkov s vlastníctvom pôdy od 3-7 katastrálnych jutier.
- 13 Napr. na kategóriu chudobných krajov a podľa toho i zvyhodňovanie udeľovania povolení na podomový obchod upozorňuje TÓTHOVÁ, V.: Oknári a sklenári v severnej časti hornej Nitry. In: *Horná Nitra*, 4, 1968, s. 32, 33.
- 14 Rozbor spracovania v historiografii, demografii, v štatistike FALŤANOVÁ, L.: Poľnohospodárske robotníctvo ako sociálny fenomén. In: *Slovenský národopis*, 49, 2001, s. 300-314. Ide o projekt Podmienky zamestnanosti obyvateľstva vidieka na Slovensku v 1. polovici 20. storočia s ohľadom na neroľnícke zamestnania. Ústav etnológie SAV, 2000-2002.
- 15 Mapa je spracovaná podľa ŠTEFÁNEK, A.: *Základy sociografie Slovenska. Vlastiveda III*. Bratislava 1940, s. 437. Ide o bývalé okresy Nitra, Nové Zámky, Vráble, Trnava, Galanta, Dunajská Streda, Štúrovo, Šamorín, Hlohovec, Topoľčany. Podľa MLYNÁRIK, J.: *Štrajkové boje na Slovensku. II. Zemerobotníci v rokoch 1919-1929*. Bratislava 1961, s. 37. Iní autori priradujú k významným okresom z hľadiska zamestnávania stálych robotníkov a nádenníkov aj bývalé okresy Komárno, Šaľa, Prievidza, Želiezovce.
- 16 HOLOTÍKOVÁ, Z.: *Zo života a bojov poľnohospodárskych robotníkov (1921-1929)*. Bratislava 1959, s. 34.
- 17 HORVÁTH, P.: *Príručka hospodárskej štatistiky*. Počet a výmera závodov na Slovensku podľa stavu z r. 1930, podľa okresov, s. 53.
- 18 Samostatní podnikatelia v poľnohospodárstve z 1000 obyvateľov v poľnohospodárstve zárobkovo činných. *Atlas Republiky Československé*. Praha 1935., s. 24. Na tieto okolnosti vývinu som upozornila aj v príspevku FALŤANOVÁ, L.: Hospodárske podmienky a zamestnanecká štruktúra regiónu. In: *Etnologické rozpravy* 1-2, 1997, s. 153, 154.

- 19 Príklady sebaidentifikácie sú uvedené napr. v: FALŤANOVÁ, Ľ.: Podmienky zamestnanosti v 1. polovici 20. storočia (na príklade Svätoplukova). In: *Slovenský národopis* 46, 1998, s. 438, 439.
- 20 Údaje za rok 1999: BLAAS, G.: Poľnohospodárstvo. In: *Slovensko. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Kollár, M., Mesežnikov, G. (editori). Bratislava 2000, s. 540.
- 21 Tamže, s. 451.

EMPLOYMENT SITUATION IN AGRICULTURE

Summary

The labour management position of occupation groups, the formation of occupation categories in agriculture has changed essentially in the second half of the 20th century as compared to the development in the first half of the 20th century. From among the population employed in agriculture ethnographic and ethnologic researches focusing on the first half of 20th century, monitored primarily the group of farms. The current project of the research is interesting in agricultural workers, which played also important role in the development of the rural culture. There were divided into several groups: According popular census, there existed in the group of labour force in agriculture in 1930 55% autonomous farmers, 17% deputists (90 900 permanent workers) and 28% (more the 140 000) workers who have no permanent contract (day-labourers, harvestmen). The other category-seasonal workers were separately monitored. Spread of the non permanent workers reflected the social structure of rural population, which conditioned the endurance of wide market of free labour force having race opportunities to find employment in industry an looking for wage labour opportunities in agriculture and other traditional non farming employments. The figures are being associated with a large share of large landed estates, which due to outdated technical equipment and mechanisation, require massive numbers of hired labour force. Combination other or non-farmers occupations and incomes from own-land cultivation was universal phenomenon in Slovakia in the 1. half of 20th century. In the first half 20th century, the most significant territory where agricultural workers could find employment was in the south-western Slovakia. Hired workforce in agriculture in the former districts of south-western and southern Slovakia made up to 50-75% of the total labour force. The employment indicator is presented in connection to the data on the highest concentration of large landed estates of over 50 hectares. Research is concentrated on the professional development of the individuals, influence on the family life, coexistence of different agricultural labour occupations and other occupations in the family, local and regional differentiation.

This work was supported, in part, by the Grant Agency for Sciences (Grant No. 2/7041/2000-2002, „Podmienky zamestnanosti obyvateľstva vidieka na Slovensku v 1. polovici 20. storočia s ohľadom na neroľnícke zamestnania a ich vplyv na rozvoj kultúry a spôsob života“).

Vydáva Ústav Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 50, 2002, číslo 3-4

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Tatiana Podolinská, PhD.,

Redakčná rada: Doc. PhDr. Eubica Droppová, CSc., Univ. prof. Dr. Anna Divičanová, CSc. Drh.b., Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, Doc. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, Doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., PhDr. Miroslav Válka, PhD.

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 50, 2002, Number 3-4

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of Editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia
and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 50, 2002, No 3-4

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 50, 2002, Nr. 3-4

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

ISSN 1335-1303

MIČ 49 €

SAP
SLOVENSKÝ ANTIKVARIÁT
